

Specifické problémy ochrany průmyslového dědictví Otázky autenticity průmyslové architektury na dvou příkladech

Michaela Ryšková

Michaela Ryšková
National Heritage Institute Regional Office Ostrava
Odboje 1
702 00 Ostrava
&
Brno University of Technology
Faculty of Architecture
Poříčí 5, 639 00 Brno
e-mail: ryskova.michaela@npu.cz

Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2019, 7:1:167-176

Specific issues of industrial heritage protection : Questions on industrial architecture authenticity – two examples
Industrial heritage, as a specific segment of the heritage fund, is evaluated from the perspective of unique criteria - the traditional categories need to be re-interpreted in relation to industrial heritage. Two model examples, Frýdek-Místek and Krnov, deal with the questions of authenticity, limits of heritage protection (in terms of its enforcement and fulfilment), and finally the reasons for misunderstanding the values and potential of the industrial heritage. Foreign examples from Germany (Crimmitschau and Euskirchen) and Poland (Lodz) represent positive solutions that combine positive monument values with new uses of the monuments.

Key words: industrial heritage, industrial architecture, textile factory, factory building, authenticity, value assessment, protection

Ochrana průmyslového dědictví

Otázky ochrany průmyslového dědictví jsou velmi aktuálním tématem. Památková péče stojí před otázkami, jak definovat hodnoty industriálních (průmyslových, technických) památek.¹ Jejich určení je zároveň klíčem k výběru nejhodnotnějších objektů a ke zdůvodnění oprávněnosti ochrany. Nejde o snadné téma. Sama památková péče je ze své podstaty interdisciplinární. V případě průmyslového dědictví je situace ještě složitější a k tradičním disciplínám (architektura, urbanismus, historie umění) přistupují odbornosti, které disponují znalostí vývoje technologií výrobních procesů, těžby, dopravy nebo skladování. Složitost a obtížná uchopitelnost takových pojmů, jakými jsou hodnota typologická nebo hodnota technologického toku jsou příčinou, proč jen velmi málo skutečně výjimečných objektů a areálů získalo památkovou ochranu.

Památkový fond na území České republiky dnes zahrnuje více než 2 500 objektů a zařízení, které můžeme označit jako technické památky, nebo průmyslové dědictví. Na první pohled vysoké číslo skrývá značnou disproporci. Velkou část tvoří objekty předindustriálních výrobních zařízení a postupů, většinou redukováné na stavební podstatu – bývalé mlýny, hamry, valchy. Jen výjimečně je dochováno vlastní výrobní zařízení. Z toho by bylo (na první pohled) možné odvodit, že estetické kategorie jsou těmi, v nichž může průmyslové dědictví snáze uspět. Takové závěry by však byly liché. Řada průmyslových objektů vysoké hodnoty urbanistické nebo architektonické zůstává bez památkové ochrany, mnohde s odvoláním na druhotné zásahy,

¹ MATĚJ, Miloš. Péče o technické a průmyslové památky. In: *Zprávy památkové péče*, roč. 68, 2008, č. 5, s. 415-419.

kterými během svého užívání prošly. Na druhou stranu tlak, kterému jsou vystaveny v hledání nového využití, vede k novým zásahům. Do hry vstupuje faktor autenticity a otázky, jak ji ve vztahu k průmyslovému dědictví definovat. Dva příklady z oblasti textilního průmyslu mohou tuto problematiku výstižně ilustrovat.

Příklad první – absence puristické čistoty a úskalí prosazení památkové ochrany

Národní památkový ústav se systematickými průzkumy průmyslového dědictví zabývá od 90. let 20. století. Jednou z lokalit, které byly zpracovány ještě v 90. letech, byl také lnářský a bavlnářský Frýdek-Místek. Toto souměstí vzniklo spojením původně samostatných měst – slezského Frýdku a moravského Místku. Zatímco Místek dosáhl významu regionálního, Frýdek se stal významným slezským textilním centrem. Slezský kontext a vliv německé architektury našel odezvu v širokém uplatnění režného zdiva v historizujícím architektonickém tvarosloví.

Textilní továrny byly zakládány podél vodních náhonů a toků, avšak zatímco v Místku byla tovární zástavba široce rozprostřena, ve Frýdku se soustředila při železniční stanici. Místo, historicky spojené s textilní výrobou (ve kterém se kříží dva vodní toky, na nichž byly textilní provozy v průběhu 19. století zakládány), získalo napojením na železniční síť nový impuls. Během několika desetiletí byla celá oblast transformována v průmyslovou čtvrť, byly definovány základní prostorové vztahy a tento přerod završila výstavba přádelny bavlny firmy Adolf Landsberger. Založena byla roku 1882, její podobu však definovala přestavba, ke které došlo po požáru roku 1894, projektovaná vídeňskou kanceláří D. V. Junk.² Stala se významnou pohledovou dominantou, uplatňující se jak v průhledech jednotlivých ulic, tak na příjezdu po železniční trati.

Výsledkem vyhodnocení průzkumu bylo v roce 2000 podání návrhů na památkovou ochranu pro celkem sedm objektů z dvaceti dokumentovaných areálů. Návrhy se opíraly o hodnoty architektonické, urbanistické i historické. Byly vybrány příklady různých stavebních typů a řešení, architektonicky zdařilé příklady pro místo typických staveb z režného zdiva, urbanistické dominanty. Cílem bylo také zachovat charakteristické prorůstání obytné a průmyslové zástavby a kontrast měřítka. Ministerstvo kultury ČR, v jehož kompetenci prohlašování kulturních památek je, rozhodlo v roce 2012 o neprohlášení většiny z nich.³ V roce 2014 byly návrhy na památkovou ochranu podány znovu. Tento krok byl vyvolán záměrem vlastníka (a. s. Slezan jako nástupnická firma n. p. Slezan) zbourat Landsbergovu přádelnu. Ani podruhé k prohlášení za kulturní památky nedošlo. Návrhy nebyly podpořeny vlastníkem, ale ani správními (výkonnými) orgány památkové péče na úrovni obce a kraje (Městský úřad Frýdek-Místek, Krajský úřad *Moravskoslezského kraje*). Argumentaci ilustruje výňatek vyjádření Krajského úřadu Moravskoslezského kraje z roku 2011: „... *budova bývalé přádelny bavlny firmy A. Landsberger č. p. 1085 ve Frýdku je již z části nevyužívána, respektive se v ní nezachovalo původní vybavení. Stavba, postavená v současné podobě v letech 1894–1895, byla pojata v tehdy zcela standardním stylu průmyslových staveb ve Slezsku a v Sudetách, tj. v kombinaci omítaných ploch s režným zdivem. Po II. světové válce byl dům opatřen brýzolitem, došlo k dispozici úpravám, modernizaci schodišťového prostoru, položení nové dlažby a podlahových krytin v jeho části, osazení nových dveří, obetonování značné části původních litinových sloupů, nebo zaqzdění a proražení nových okenních otvorů. Celkově lze konstatovat, že budova dnes již téměř v ničem nepřipomíná doklad významného odvětví frýdeckého textilního průmyslu. V důsledku odstranění původního*

² Městský úřad ve Frýdku-Místku, stavební archiv.

³ Výjimkou byla přádelna firmy Bratři Neumannové, vlastníci se však proti prohlášení odvolali.

vybavení a výrazných stavebních zásahů došlo k výraznému snížení památkových hodnot stavby i z hlediska Charty industriálního dědictví...“⁴

Přádelna Aloise Landsbergera byla zbořena. Tlak veřejnosti vedl vedení města k vytvoření pracovní skupiny, složené ze zástupců města, vlastníka a Národního památkového ústavu. Jejím účelem byla příprava návrhu městské památkové zóny, která by ochránila zbývající památkově hodnotné objekty průmyslové části Frýdku. Ke konsenzu nedošlo pro překážky kladené ze strany vlastníka. Město poté uzavřelo v roce 2016 s vlastníkem dvoustranné memorandum (bez účasti odborné památkové péče), ve kterém se vlastník zavázal „*ke zachování, ochraně a údržbě vybraných obvodových stěn identifikovaných objektů*“.⁵ Památkově hodnotné stavby mají být redukovány na výtvarně působivé fragmenty.

Pro analýzu důvodů, proč přádelna i další objekty opakovaně nezískaly památkovou ochranu, jsou důležité především argumenty výkonných orgánů památkové péče. Zamítavý postoj by zdůvodněn především ztrátou původního vybavení (a původní funkce) a druhotnými úpravami, ke kterým došlo v průběhu více než stoletého užívání: brízkolitová omítka hladkých ploch fasády, dílčí změny dispozic (vestavby sociálního zázemí, rozdělení některých pracovních sálů, vestavba v podkroví), úprava schodišťového prostoru, vyztužení původních litinových sloupů betonovým pláštěm, výměna výplní dveřních a okenních otvorů, případně jejich zazdění, výměna podlahových krytin a podobně.⁶ K těmto důvodům přistoupila zanedbaná údržba a v případě Landsbergerovy přádelny dlouhodobě neřešené statické problémy. Ministerstvo kultury přiznalo objektům jisté „historicko-architektonické“ a „urbanisticko-historické“ hodnoty, ale neshledalo je dostatečnými pro prohlášení.⁷

Příklad druhý – limity památkové ochrany

Továrna na sukna Aloise Larische byla v Krnově na místě demolovaných městských hradeb založena na počátku 60. let 19. století. Významně tak zformovala podobu jižního okraje městského centra v prostoru mezi původním městským jádrem a nově založenou okružní ulicí. Vytvořila nové pohledové dominanty okružní třídy, které nacházejí protiváhu na protější straně ulice a opačném břehu řeky (jejíž tok ulice sleduje) v monumentálních továrních budovách firem Florian Schmidt a syn a Franz Gabler. Společně pak vytvářejí jeden z charakteristických obrazů Krnova a jsou odrazem významu a formativního vlivu průmyslového rozvoje na jeho dnešní podobu.

Původní tovární budova firmy Alois Larisch byla vystavěna s využitím staršího objektu mýtnice jako čtyřpodlažní stavba na půdorysu písmene T s hlavním průčelím orientovaným k jihu (a budoucí okružní třídě). Konstrukčně odpovídá nejstarším typům textilních továrních

⁴ Vyjádření Krajského úřadu Moravskoslezského kraje čj. MSK 38318/2011 (odbor územního plánování, stavebního řádu a kultury, zprac. Mgr. Aleš Bystrianský) citováno dle rozhodnutí o neprohlášení bývalé přádelny bavlny firmy A. Landsberger, č.j. MK 55069/2012 OPP, zpracovala Mgr. Petra Svobodová, Ph.D., schválila Mgr. Petra Ulbrichová.

⁵ Memorandum o spolupráci mezi Slezan Frýdek-Místek a.s., Textilinvest Group a.s. a statutárním městem Frýdek-Místek ze dne 22. 1. 2016.

⁶ Rozhodnutí o neprohlášení bývalé přádelny bavlny firmy A. Landsberger, č.j. MK40967/2014 OPP (zpracovala Mgr. Ilja Kocián); Rozhodnutí o neprohlášení bývalé hlavní továrny budovy firmy A. Lemberger, č.j. MK15802/2015 OPP; Rozhodnutí o neprohlášení bývalé tkalcovny firmy J. Munk a synové, č.j. MK18001/2015 OPP; Rozhodnutí o neprohlášení bývalých skladů bavlny firmy A. Landberger, č.j. MK17322/2015 OPP; Rozhodnutí o neprohlášení bývalé tkalcovny firmy Bratři Neumannové, č.j. MK21297/2015 OPP.

⁷ Rozhodnutí o neprohlášení bývalé přádelny bavlny firmy A. Landsberger č.j. MK 55069/2012 OPP (zpracovala Mgr. Petra Svobodová, Ph.D., schválila Mgr. Petra Ulbrichová) a č.j. MK40967/2014 OPP (zpracoval Mgr. Ilja Kocián, schválila Mgr. Petra Ulbrichová).

budov. Má silný plášť zděný z kamenného a cihelného zdiva a dřevěné vnitřní konstrukce. Tento model, uplatňovaný v Británii od konce 18. století, byl záhy opouštěn ve prospěch kovových skeletů. V případě řady vlnářských továren se udržel ještě po celé 19. století, často však byl druhotně upravován s rostoucími nároky na zatížení. Larischova tovární budova je jedním z dochovaných dokladů. V protikladu k utilitárním řešením, postrádajícím estetické ambice (které byly příznačné například pro brněnské vlnářské podniky), je zde zřejmá snaha vtisknout nové funkci klasický řád. Projevuje se v exteriéru v kompozici a detailu fasády, v interiéru v opracování dřevěných prvků. Sloupy, nesoucí stropy v centrální části, byly oblé s dřívěm a hlavicí pojednány v náznaku klasického tvarosloví. Střídmá fasáda, členěná pouze římsami a rytmizovaná řadou okenních os, byla akcentována centrálním tympanonem s reliéfní výzdobou, letopočtem vzniku a iniciálami majitele.

Po znárodnění se areál bývalé Larischovy továrny stal součástí n. p. Karnola a byl upraven pro sídlo generálního ředitelství. V severním křídle budovy došlo ještě k nahrazení původních konstrukcí železobetonovými stropy, v západním a východním křídle k tomu (zřejmě díky ztrátě výrobní funkce) nedošlo. Budova byla dále využívána jako archiv, sklad a kanceláře. V roce 2003 byla na podnět Národního památkového ústavu a rozhodnutím Ministerstva kultury ČR prohlášena kulturní památkou (spolu s dalšími budovami a unikátně dochovanou dílnou dezinatury).⁸

Po krachu Karnoly v roce 2003 získalo část areálu Město Krnov s cílem využít ji pro potřeby města a vybudovat textilní muzeum. Zbylou část, včetně původní budovy, odkoupil Zemský archiv v Opavě pro sídlo Státního okresního archivu Bruntál. Začala postupná rekonstrukce jednotlivých budov a jejich úprava pro depozitární účely. Nevhodnost původních dřevěných konstrukcí pro archivní depozit byla zřejmá a od roku 2008 byla vedena jednání mezi vlastníkem a památkovou péčí o kompromisní řešení.⁹ Národní památkový ústav ustoupil vlastníkovi v případě východního křídla, kde byly konstrukce 2.–4. podlaží sice dřevěné, ale upravované, případně druhotné a povolil jejich nahrazení novými ocelobetonovými stropy. Naproti tomu trval na zachování konstrukcí v té části objektu, kde byly dochovány v autentické hmotě i formě – v centrální části a západním křídle – s tím, že tyto prostory by bylo vhodné využít tak, aby mohly být přístupné nejen pracovníkům archivu (jednací místnosti, badatelna, knihovna apod.). Vlastník však návrh odmítl s tím, že pro tyto potřeby má dostatečně reprezentativní prostory v jiné budově.¹⁰ Kompromisním řešením, které mělo skloubit požadavky památkové péče a nároky na uložení archiválií, mělo být vložení přidané kovové konstrukce. Ta by převzala nosnou funkci a byla by odstranitelná v případě snížení nároků na zatížení stropů. Poněkud těžkopádné řešení bylo ale smetené na základě posudku stavu dřevěných konstrukcí, který si v průběhu rekonstrukce nechal zpracovat investor a prováděcí firma. Mykologický posudek konstatoval, že všechny konstrukce střední části jsou napadené a je nutno je odstranit.¹¹ Národní památkový ústav vznesl jako odborná instituce Ministerstva kultury ČR legitimní požadavek odborné analýzy, prvkového posouzení a výměny místo plošného odstranění

⁸ Dílna dezinatury, zachovaná po ukončení provozu s kompletním vybavením dílny a dokumentací provázející vzorování za celou dobu existence, získala statut národní kulturní památky v roce 2010. V prosinci 2017 vyhořela rukou žháře. V současné době se řeší koncepce její obnovy.

⁹ Požadované zatížení stropů pro archivní depozit dosahuje 12 kN/m².

¹⁰ V památkově chráněné vile Karla Larische, která je součástí areálu.

¹¹ SOKA Bruntál se sídlem v Krnově – rekonstrukce objektu na archiv, II. etapa, objekt C, Mykologický průzkum stropů pod půdou a ve střední části u výtahu, Ing. arch. Taťána Tzoumasová, listopad 2016.

a nahrazení novodobou konstrukcí.¹² Argumenty Národního památkového ústavu, stejně jako nové mykologické posouzení, které nechal ústav vypracovat,¹³ nebyly akceptovány. Výkonný orgán památkové péče (Městský úřad Krnov, odbor výstavby, památková péče) vyšel vstříc investorovi a povolil kompletní odstranění konstrukcí střední části a náhradu ocelobetonovými stropy. Své rozhodnutí zdůvodnil takto: „*Správní orgán považuje, v tomto případě, za nutné ustoupit v zásadách státní památkové péče (vždy přizpůsobit využití objektu jeho stavebně technickému stavu, nikoliv přizpůsobovat objekt jeho novému využití) a obětovat část původních dřevěných konstrukcí, aby bylo možné budovu nadále smysluplně využívat. Uchovávat doklad konstrukcí za každou cenu i tam, kde nemá a nebude mít veřejnost přístup smysluplně neshledává, především ke stavu konstrukcí, které by v nevyužívaných prostorách chátraly a, v konečném důsledku, stejně zanikly. V případě, že se podaří najít trám, který nebude napaden dřevokaznými škůdci, přislíbil ředitel archivu uchovat tento doklad konstrukce průmyslové architektury 19. století v muzeu, kde nebude skryt před zraky veřejnosti, ale bude náležitě prezentován. V případě, že by pan Alois Larisch potřeboval rozšířit svou továrnu, neboť by chtěl modernizovat tkalcovnu, neváhal by provést úpravy znamenající změnu nosných konstrukcí k vyšší únosnosti podlah a stropů, a jistě by oponoval památkářům, že objekty, i ty v památkovém zájmu, musí být v první řadě využívány, aby nechátraly a opuštěné nezanikaly...*“ Zničena byla jak autenticita hmoty, tak autenticita formy. Zdůvodnění zcela nadřadilo nové využití podstatě památky.¹⁴

Autenticita průmyslového dědictví

V obou případech došlo k nevratným ztrátám, které nás vrací k otázkám autenticity památky a její aplikaci na průmyslové dědictví. Autenticita / původnost památky¹⁵ nemusí být chápána jen jako stav bezprostředně po vzniku, odpovídající původnímu záměru. Jestliže je možné obecně vztáhnout stav autenticity také na ty změny, které mají charakter „záměrných uměleckých proměn a doplňků“, je nezbytné v případě průmyslového dědictví rozšířit tento záběr také o „záměrné technické změny a zlepšení“. Ve výsledku jde tedy o akceptování vývoje jako řady stavů, z nichž každá měla ve vývoji památky opodstatnění.¹⁶ Posledním z nich je stav doprovázející zánik původní funkce a zastavení provozu. Absolutní nadřazení celistvosti vývoje všem předchozím stavům (včetně prvotního) vyjadřuje princip posledního pracovního dne, uplatňovaný ve vztahu k jejich zachování, obnově i prezentaci na vybraných (a výjimečných) příkladech průmyslového dědictví. Zahrnuje nejen jednotlivé proměny, kterými památka prošla a které zformovaly současný stav, ale na stejnou úroveň zájmu a ochrany klade také stopy každodennosti a lidské přítomnosti.¹⁷

V kontextu České republiky je princip posledního pracovního dne uplatněn na dvou hornických areálech,¹⁸ z oblasti textilního průmyslu, kterému se tento článek věnuje, domácí

¹² Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, odborné vyjádření, čj. NPÚ-381/96918/2016, ze dne 6. 1. 2017, zpracovala Mgr. Michaela Ryšková, schválil doc. Miloš Matěj.

¹³ Továrna Larisch Krnov, Mykologický průzkum stropů ve střední části na 2. a 3. NP, Ing. Radim Kaluža, 6. 3. 2017.

¹⁴ Městský úřad Krnov, odbor výstavby – státní památková péče, závazné stanovisko č. 1/2017, čj. KRNO-OV-66849/2016 širo, ze dne 18. 1. 2017, zpracovala Andrea Širová.

¹⁵ Shrnutí nabízí ŠTULC, Josef. Autenticita památky a problém její rekonstrukce (několik poznámek k věčně aktuálnímu tématu památkové péče). In: *Zprávy památkové péče*, 2001, č. 8, s. 242–247.

¹⁶ MATĚJ, Miloš, ref. 1, s. 415–419, zde citováno ze s. 419 (text v uvozovkách je doslovnou citací).

¹⁷ MATĚJ, Miloš – ŠENBERGER, Tomáš. Pravda posledního pracovního dne. In: *Fórum architektury a stavitelství*, ročník IX, 2001, č. 4, s. 36–39.

¹⁸ Důl Michal v Ostravě-Michálkovicích (národní kulturní památka a instalovaný objekt ve správě Národního památkového ústavu) a důl Mayrau ve Vinařicích u Kladna.

příklady scházejí.¹⁹ V kontextu středoevropském je takovým příkladem bývalá továrna na sukna Müller v Euskirchenu, spadající dnes pod Průmyslové muzeum v Oberhausenu,²⁰ nebo továrna firmy Gebrüder Pfau v Crimmitschau, jež je dnes součástí Saského průmyslového muzea²¹. Továrna na sukna v Euskirchenu

ukončila provoz na počátku 60. let 20. století. Už tehdy byla anachronismem, zastavením v čase, protože do provozu dlouhodobě neinvestovalo a vybavení továrny pocházelo převážně z počátku 20. století. V 80. letech získalo areál s vybavením Průmyslové muzeum a po několikaleté obnově objektů a restaurování strojů byla továrna otevřena veřejnosti jako unikátní technické muzeum. Ve stavu, v jakém byla roku 1961 uzavřena, je znovu „v provozu“ a činné stroje provázejí návštěvníka kompletním procesem výroby vlněného sukna.²² Pietně bylo přístupováno nejen ke strojnímu zařízení – zachovány a konzervovány byly stopy provozu, poznámky (tužkou přímo na stěnu barevně zaznamenána složení barvicích směsí), drobnosti zapomenuté posledními zaměstnanci. Zatímco v případě továrny na sukna Müller je působivost celku podpořena jistou malebností, druhý příklad posouvá přístup dále. Provoz továrny na vlněné zboží Gebrüder Pfau byl ukončen roku 1990.²³ Poslední pracovní den se tu opírá o zařízení různých časových vrstev, včetně novodobých, a budovy nejsou ušetřeny řady druhotných úprav různé kvality. Zejména v interiérech nestírá dosud postupná rehabilitace dojem nedávno ukončeného provozu, včetně syrovosti průmyslového prostředí.

Obecně je samozřejmě uplatnění takového přístupu možné pouze v extrémních případech, kdy jsou památkové hodnoty podpořeny věrohodným prostředím. Ukazuje však, že je možné (a do jisté míry i nezbytné) akceptovat i ty zásahy, které můžeme hodnotit jako degradační, a snižující hodnoty památky v případě, že syrovost, hrubost a svébytného genia loci uznáme jako jeden ze signifikantních atributů průmyslového prostředí.

Krajní poloha maximální ochrany autenticity a posledního pracovního dne bude vždy výjimkou, spojenou s muzejním využitím. Existuje však mnoho dalších poloh, které mohou skloubit nové funkce s požadavky památkové péče. I komerční využití může těžit z jedinečnosti, památkových hodnot a genia loci průmyslového dědictví, jak ukazuje příklad z polské Lodže – multifunkční centrum Manufaktura. Továrna na bavlněné zboží Israel Poznanski patřila k největším textilním producentům města, kterému se přezdívá Polský Manchester. Tovární areál o rozloze téměř 30 ha byl po svém uzavření konvertován v multifunkční (obchodní, kulturní a společenské) centrum Manufaktura. Část budov ustoupila novému náměstí, ostatní byly upraveny a přestavěny pro nové funkce. Původní koncept ponechával z mnoha budov pouze plášť.²⁴ U největší z budov – bývalé přádelny, jejíž konverze v hotel²⁵ proběhla jako poslední, byl tento přístup opuštěn, architektonické a konstrukční prvky byly ponechány a jejich vlastnosti plně zhodnoceny. Původní kovový skelet zůstal zachován, jednotlivé pokoje

¹⁹ Plány na zpřístupnění bývalé dezignatury továrny na sukna Larisch v Krnově, které se tento text věnuje, zhatil požár. Autenticita jednotlivých strojů, zařízení a vybavení, včetně rozsáhlé sbírky dezénových knih a provozní dokumentace, stejně jako pravdivost prostředí jako celku byla ztracena.

²⁰ LVR-Industriemuseum – Tuchfabrik Müller.

²¹ Sächsisches Industriemuseum – Tuchfabrik Gebrüder Pfau.

²² Kol. *Erinnerungsstücke einer Fabrikwelt. Die Tuchfabrik Müller. Katalog des Rheinischen Industriemuseum Euskirchen*. Essen : Klartext Verlag, 2000.

²³ Crimmitschau. *Tanzende Spindeln und fliegende Schützen. Die historische Tuchfabrik*. [cit. 05. 05. 2018].

Dostupné z <http://web.saechsches-industriemuseum.com/crimmitschau.html>

²⁴ Více MATĚJ, Miloš. Příklady zachování kulturního dědictví textilního průmyslu v Polsku a ve Francii. In: *Zprávy památkové péče*, roč. 68, 2008, č. 3, s. 213–218.

²⁵ Vienna House Lodz.

prizpůsobeny jeho rozponům a v komunikačních koridorech, recepci a restauraci přiznán jako prvek, významně určující prostředí. Světlo bylo do středu hlubokého traktu přivedeno vložением atria a eliptické prostory jednotlivých stropů vytváří efektní výtvarný akcent nad prostorem recepcce. K pláští udovy bylo přistoupeno s respektem, zachováno je původní členění i architektonický detail. Do současnosti jej ukotvuje blok nadstavby krytého bazénu, proporčně vyvážený s ohledem k celku. Kvalitní soudobá architektura vytvořila novou vrstvu, respektující původní hodnoty.

Závěr

Vrátíme-li se k prvním z výše uvedených příkladů, otázka, kterou rozhodnutí o neprohlášení Landsbergerovy přádelny ve Frýdku-Místku (a s ní dalších staveb) vyvolává, je možno položit takto: Je nezbytná puristická čistota původní hmoty a formy pro získání památkové ochrany? Je-li tomu tak, jen málokterá původně výrobní stavba dokáže těmto nárokům dostát. Jak bylo ukázáno, přiznání autenticity pouze výchozímu / prvotnímu stavu je jejím „zploštěním“.

Zprvce jsou výrobní stavby v průběhu času konfrontovány se změnami technologií nebo dokonce se ztrátou původní funkce a přizpůsobení se funkci nové. Všechny tyto změny zanechaly stopy. Flexibilita a univerzálnost, která je jednou ze základních charakteristik budov bývalých tkalcoven nebo přádelen (která souvisela s principem absorpce měnícího se počtu i typu strojního vybavení) je kvalitou, která objektům dává šance odolávat těmto tlakům nesrovnatelně vyšší, než tomu je u staveb příměji svázanými s jednou technologií. Přesto i ony se musely vyrovnat s proměnami využití a měnícími se nároky.

Zadruhé je nutné přijmout fakt, že vztah ke znárodněnému majetku byl ve většině případů kořistnický. Textilní průmysl nebyl strategickým odvětvím, investováno bylo málo, udržovací práce byly zanedbávány a nové zásahy byly svou povahou čistě utilitárního rázu. V principu jde však téměř vždy o reverzibilní zásahy a prvky, které ze své podstaty procházejí pravidelnou obnovou a je možno je rehabilitovat. Jestliže byla v 70. letech 20. století jako náhrada původních a v té době už dožilých oken vložena nová, odrážející dobová omezení a úpadek stavební kultury, není důvod ve chvíli, kdy dožijí i tato, opakovat podobnou chybu dále (i když se to bohužel často děje, pouze jinými prostředky). A podobně můžeme rehabilitovat i další prvky, ať už zvolíme kopie původního, nebo současné nerušící a kvalitní řešení.

Zatřetí – jistá nedokonalost a syrovost je nedílnou součástí svébytného genia loci průmyslového dědictví.

Průmyslové dědictví je specifickou částí památkového fondu, která více než jiné podléhala během své historie tlakům vývoje a změn. Lpění na puristické čistotě průmyslové stavby ve smyslu prvotního konceptu a jeho realizace jako podmínce pro její památkovou ochranu je diskvalifikační. Analogicky bychom pak museli památkové ochrany zbavit všechny objekty, které ve své minulosti prošly stavebními úpravami, které si vyžádaly například měnící se standardy bydlení a které je odchýlily od původní podoby. Jestliže u jiných staveb na tomto památková péče nelpí, nemůže být tento fakt používán jako argument proti ochraně průmyslových staveb a jeho užití je nutno vnímat jako zcela účelové.

Ani v případě Krnova nebyl stav památky v době získání památkové ochrany puristicky čistý, přesto se památkovou ochranu podařilo prosadit. Šlo o typologického zástupce nejstaršího druhu textilních továrních budov s částečně dochovanými původními konstrukcemi. Mnohé obdobné stavby byly už v průběhu své textilní historie přestavěny, dřevěné stropy byly nahrazeny kovovými nebo železobetonovými skelety. Tak se stalo částečně i v tomto případě.

V části objektu však byly původní konstrukce dochovány a o tento fakt se opírala definice památkových hodnot. Problém neležel v prosazení ochrany, ale v jejím naplnění. Očekávání, že státem financovaná paměťová instituce bude v přístupu k ochraně kulturního dědictví pozitivním příkladem, se ukázala jako lichá. Neúměrnost nároků na zatížení stropů v kombinaci s akceptováním tohoto agresorského přístupu ze strany výkonného orgánu památkové péče vedla k významné degradaci památky.

Textilní výroba u nás po roce 1989 prošla hlubokou krizí a naprostá většina textilních areálů hledala nebo hledá nové využití. Každá konverze představuje zásah do autenticity památky, novou vrstvu v jejím vývoji. Její dopad nemusí být nutně negativní, pokud je nová náplň zvolena s ohledem na kapacitní možnosti a konstrukční vlastnosti památky. O výsledku rozhodne vždy míra respektu k hodnotám památky a jejímu prostředí. Proto je potřeba v každém konkrétním případě přesně formulovat památkové hodnoty, stejně jako nejvýznamnější stav autenticity. Ať zvolíme jako nejhodnotnější kterýkoli ze stavů, kterým v průběhu vývoje prošla, je potřeba odvodit, které části a charakteristiky přímo její přímo určují a památková péče by měla důsledně trvat na jejich ochraně a zachování. Naproti tomu u těch prvků, které se na památkové hodnotě nepodílejí, nebo tam, kde je míra hodnocení nízká, otevírá se prostor novým zásahům. Požadavky památkové péče budou vždy do jisté míry svazující, ale jak ukazuje příklad lodžské Manufaktury a zejména konverze bývalé přádelny, lze skloubit i ryze komerční využití s požadavky památkové péče. Demolice je vždy krajním a nevratným řešením a takto vzniklé jizvy je obtížné zacelit.

Přesto stále přetrvává obava z brownfields. Hodnotné stavby zůstávají bez památkové ochrany, protože ta by mohla odradit potencionální zájemce a komplikovat jejich záměry, a často končí v sutinách. A i tam, kde je ochrany dosaženo, je tlak na ústupky památkové péče tak velký, že redukuje samu podstatu památky. Dva postoje a rozhodnutí výkonných orgánů památkové péče, předložená výše, představují modelové příklady. To, co je spojuje, je především nepochopení hodnot a potenciálu průmyslového dědictví. Jak ukazují zahraniční příklady, nemusí to tak být.

Seznam pramenů a literatury (References)

Archívní a nepublikované prameny (Archival Sources)

Memorandum o spolupráci mezi Slezan Frýdek-Místek a.s., Textilinvest Group a.s. a statutárním městem Frýdek-Místek ze dne 22. 1. 2016.

Městský úřad Krnov, odbor výstavby – státní památková péče, závazné stanovisko č. 1/2017, čj. KRNOOV-66849/2016 siro, zpracovala Andrea Šírová.

Ministerstvo kultury ČR, rozhodnutí o neprohlášení bývalé přádelny bavlny firmy A. Landsberger, č.j. 55069/2012 OPP, zpracovala Mgr. Petra Svobodová, Ph.D., schválila Mgr. Petra Ulbrichová.

Ministerstvo kultury ČR, rozhodnutí o neprohlášení bývalé přádelny bavlny firmy A. Landsberger, č.j. MK40967/2014 OPP, zpracoval Mgr. Ilja Kocián.

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, odborné vyjádření, čj. NPÚ-381/96918/2016, zpracovala Mgr. Michaela Ryšková, schválil doc. Miloš Matěj.

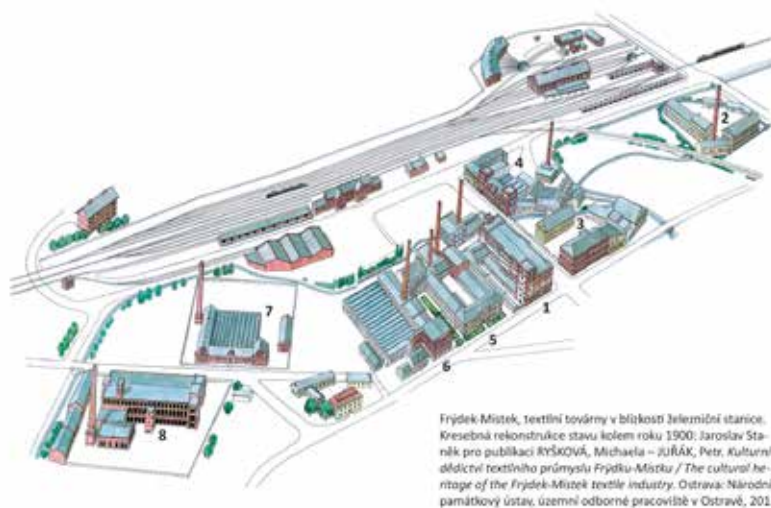
SOKA Bruntál se sídlem v Krnově – rekonstrukce objektu na archiv, II. etapa, objekt C, Mykologický průzkum stropů pod půdou a ve střední části u výtahu, Ing. Arch. Tat'ána Tzoumasová, listopad 2016.

Továrna Larisch Krnov, Mykologický průzkum stropů ve střední části na 2. a 3. NP, Ing. Radim Kaluža, 6. 3. 2017.

Literatura (Bibliography)

- FÖHL, Axel. (2008). Záchrana průmyslové minulosti – zkušenosti z Německa. In: *Průmyslové dědictví / Industrial Heritage. Sborník příspěvků z mezinárodního bienále Industriální stopy*. Praha : České vysoké učení technické v Praze, s. 32-41.
- MATĚJ, Miloš. (2008). Péče o technické a průmyslové památky. In: *Zprávy památkové péče*, roč. 68, č. 5, s. 415-419.
- MATĚJ, Miloš. (2008). Příklady zachování kulturního dědictví textilního průmyslu v Polsku a ve Francii. In: *Zprávy památkové péče*, roč. 68, č. 3, s. 213-218.
- MATĚJ, Miloš – ŠENBERGER, Tomáš. (2001). Pravda posledního pracovního dne. In: *Fórum architektury a stavitelství*, ročník IX, č. 4, s. 36-39.
- RYŠKOVÁ, Michaela – JUŘÁK, Petr. (2013). *Kulturní dědictví textilního průmyslu Frýdku-Místku / The cultural heritage of the Frýdek-Místek textile industry*. Ostrava : Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě.
- RYŠKOVÁ, Michaela. (2008). *Sdílné město / A communicative Town : Krnovské textilky v pohledu památkové péče / The Krnov-based textile factories from the point of view fo monument preservation*. Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě.
- ŠTULC, Josef. (2001). Autenticita památky a problém její rekonstrukce (několik poznámek k věčně aktuálnímu tématu památkové péče). In: *Zprávy památkové péče*, 2001, č. 8, s. 242-247.

Obrazové přílohy

Obr. 1: Frýdek-Místek, rekonstrukce tovární zástavby v okolí železniční stanice, stav kolem roku 1900. Legenda: 1 – přádelna firmy A. Landsberger, 2 – tkalcovna firmy A. Landsberger, 3 – bělidlo a tkalcovna firmy A. Landsberger, 4 – bělidlo a úpravna firmy J. Munk a synové, 5 – bělidlo a úpravna Bratři Neumannové, 6 – tkalcovna Bratři Neumannové, 7 – tkalcovna firmy J. Munk a synové, 8 – přádelna bavlny firmy Bratři Neumannové. Národní památkový ústav, kresba Jaroslav Staněk, 2013.

Obr. 2: Frydek-Místek, přádelna bavlny firmy A. Landberger, průčelí při ulici Nádražní v pohledu od železniční stanice. Foto Michaela Ryšková, 2013.

Obr. 3: Crimmitschau, továrna na sukna Gebrüder Pfau. Areál, jehož provoz skončil v roce 1990, je přístupný veřejnosti. Stroje jsou udržovány v provozuschopném stavu. Prostředí si uchovává genia loci průmyslového provozu. Foto Michaela Ryšková, 2015.

Obr. 4: Krnov, továrna na sukna firmy A. Larisch, firemní veduta. Muzeum města Krnov.

Obr. 5: Lodž, přádelna bavlny Israel Poznański / Vienna House Hotel Lodž, uliční průčelí. Foto Michaela Ryšková, 2018.